

UOT:37.

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ FƏNLƏRİN ƏLAQƏLİ TƏDRİSİNİN İMKANLARI*p.ü.f.d. Pirverdiyeva Göyçək İspəndiyar qızı**Gəncə Dövlət Universiteti**goycekpirverdiyeva@gmail.com**orcid: 0009-0008-6665-7888*

Xülasə: Məqalədə qeyd olunur ki, ibtidai təhsil səviyyəsində şagirdlərə “Ana dili”, “Riyaziyyat”, “Həyat bilgisi”, “İnformatika”, Xarici dil”, “Təsviri incəsənət”, “Texnologiya”, “Musiqi”, “Fiziki tərbiyə” kimi fənlər tədris olunur. Bu fənlərin integrasiyası üçün yaradıcı müəllimin qarşısında heç bir maneə yoxdur. Bacarıqlı, yaradıcı təfəkkürə, analiz etmə qabiliyyətinə sahib olan müəllim ətraf mühit və onun komponentlərinə bir neçə istiqamətdən baxa bilər.

Müəllimin başlıca işi şagirdlərin müxtəlif fənlər arasında qarşılıqlı-əlaqə yaratmaq bacarığına fəal surətdə yiyələnmələri üçün psixoloji şərait yaratmaqdan ibarət olmalıdır.

Fənlərarası əlaqələrin reallaşdırılmasına ayrılan vaxta görə dərsləri- fənlərin arasında mexaniki əlaqələrin yaradıldığı dərslər; fənlərarası xarakterli dərslər; integrasiyalı dərslər; mini dərslər kimi 4 qrupa bölərək təsnif etmişdir. Buna uyğun olaraq bir neçə dərs nümunələri də göstərmişdir.

Açar sözlər: İbtidai sinif, integrasiya, təhsil, fənlərarası integrasiya, fəndaxili əlaqə.

Ключевые слова: Начальная школа, интеграция, образование, междисциплинарная интеграция, межпредметная связь.

Key words: Primary school, integration, education, interdisciplinary integration, interdisciplinary connection

Uşaqlarda əsas psixoloji keyfiyyətləri inkişaf etdirməyə yönəlmiş xüsusi məşğələlər təlim prosesində, xüsusilə təlimin ibtidai mərhələsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. İbtidai təhsil səviyyəsində şagirdlərə “Ana dili”, “Riyaziyyat”, “Həyat bilgisi”, “İnformatika”, Xarici dil”, “Təsviri incəsənət”, “Texnologiya”, “Musiqi”, “Fiziki tərbiyə” kimi fənlər tədris olunur. Sadalanan bu fənlərin integrasiyası üçün yaradıcı müəllimin qarşısında heç bir maneə yoxdur. Bacarıqlı, yaradıcı təfəkkürə, analiz etmə qabiliyyətinə sahib olan müəllim ətraf mühit və onun komponentlərinə bir neçə istiqamətdən baxa bilər.

Fikrimizcə, ibtidai siniflərdə fənlərarası əlaqələr uşaqların biliklərinin cəminə deyil, onların sistem halında mənimsənilməsinə xidmət edir. Sadə əlaqələrin şagirdlər tərəfindən üzə çıxarılıb dərk olunması, mənimsəniləcək materialın hissələri arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasına, onun tam, məntiqi olmasına daha çox maraq oyadır. Şagirdlər maddənin üç halı və onların qarşılıqlı-əlaqəli şəkildə dəyişməsi, öyrənilən hadisələrin praktik tətbiqləri haqqında məlumat alır, canlı və cansız təbiətə məxsus qanunların vəhdətdə olmasını öyrənir, ətraf aləmin obyektivliyini dərk edirlər. Müəllimin başlıca işi şagirdlərin müxtəlif fənlər arasında qarşılıqlı-əlaqə yaratmaq bacarığına fəal surətdə yiyələnmələri üçün psixoloji şərait yaratmaqdan ibarət olmalıdır. Buna görə fənlərarası integrasiyanın reallaşdırılmasında müxtəlif fənlərə aid, lakin bir-birini tamamlayan, mövzular arasındakı əlaqələr müəyyənləşdirilməli və bu əlaqələrdən bütün fənlərin təlimi zamanı fənlərarası anlayış və bacarıqların formalaşmasında yaradıcılıqla istifadə olunmalıdır.

Dərsləri fənlərarası əlaqələrin reallaşdırılmasına ayrılan vaxta görə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. Fənlərin arasında mexaniki əlaqələrin yaradıldığı dərslər. Bu zaman biliyin tam və hərtərəfli mənimsənilməsi üçün digər fənn materiallarına epizodik şəkildə müraciət olunur.

2. Fənlərarası xarakterli dərslər. Bu zaman dərk olunacaq obyektin mahiyyətində və qavrama üsulunda müxtəlif tədris fənlərinin mövqeyi, iştirak səviyyəsi üzə çıxarılır və müəllimin ustalığı ondan ibarət olur ki, o, fənlərarası yanaşmanı üzvü şəkildə həyata keçirir.

3. İnteqrasiyalı dərslər. Müxtəlif tədris fənlərinin məzmunu eyni vaxtda birləşdirilir və bir dərslər civarında təqdim olunur. Bu zaman sanki iki və ya bir neçə fənnə aid materialların paralel “mövcudluğu” müşahidə olunur.

4. Mini dərslər. Mini dərslərin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bir dərslərdə iki-üç fənnə aid materiallar növbə ilə keçilir (hər minikəsmənin vaxtı 10-20 dəqiqə arası dəyişir). Bir növ istirahət kimi dinamik fiziki fasilələr (minifasilə) də olacaqdır.[5].

Sadələnən dərslərə görə bir neçə nümunə göstərmək olar:

I. Fənn: “Azərbaycan dili 4” dərsləri, Bölmə “Ana təbiət”.

Dərs 1. Mövzu: “Novruz bayramı”, “Yaz”

Məqsəd. Yazı ilin fəsilələrindən biri kimi, təbiət və insan həyatında yaz hadisələrinin çox cəhətliliyini, bu proseslərin təbiətşünaslıqda, musiqi, ədəbiyyat və rəssamlıqda əks olunmasını öyrənmək.

Vəzifələr: 1) Təbiətdə yaz hadisələrinə təbii-elmi xarakteristika vermək, şagirdləri təbiətdə yazın əsas xüsusiyyətləri ilə tanış etmək: havanın temperaturunun yüksəlməsi; günün uzanması; qarın əriməsi, selin yaranması; yer örtüyündə qarın əriməsi, yağışın tez-tez yağması, torpağın oyanması; buz axını, daşqınlar.

2) Təbiətdə yaz hadisələri haqqında kompleks təsəvvür yaratmaq və insanlara onun musiqi, ədəbiyyat, rəsm vasitəsilə çatdırılması.

Azərbaycan dili: Abdulla Şaiq “Yaz” [1].

Musiqi: Azərbaycan musiqisi və Novruz bayramı. “Bahar gəlir” (Musiqisi Fikrət Əmirovun, sözləri Zeynal Cabbarzadənin).

Təsviri incəsənət: İsaak Levitan “Mart”. İ.S. Ostrouxov “Erkən yaşıllıq”. İsaak Levitan “Yaz. Böyük su” (İnternetdən götürülmüş materiallar).

Dərsin gedişi.

1. Təşkilati hissə.

2. Dərsin mövzusunun elanı.

Müəllim: - Uşaqlar, bu gün biz sizinlə təbiətin ən maraqlı hadisəsi barədə söhbət açacağıq, görəsən bu nə ola bilər – özünüz tapmağa çalışın. (sonrakı ifadələrdə müəllim sözünü “M” hərfi ilə işarə edəcəyik).

Qar gedər yer açılar,

Göydən zəhmət saçılar.

Çəmən, çiçək açılar,

Bil bu hansı fəsildir. (Yaz)

M. – Əlbəttə ki, bu yaz fəslidir. Bəs siz necə başa düşdünüz ki, tapmacada söhbət yazdan gedir?

– İndi dərslərimizdə olan Zeynal Cabbarzadənin “Bahar gəlir” şeirini yada salaq. Kim söyləyər?

Şagird: Şeiri söyləyir.

– Qış ömrünü başa vurduqda bahar gəlir. Havalar yavaş-yavaş isinməyə başlayır. Günəşin hərəkətindən torpaq oyanır, qar əriyir, otlar göyerməyə başlayır, güclü yağışlar yağır, çaylarda sular artır, sellər yaranır.

– Nəyə görə yazı gözəl qız adlandırırlar?

– Nəyə görə yazın gəlişi yüngül olur deyirlər?

– Bu sətirləri necə izah etmək olar: “*dağda çoban çalır tütək, ot otlayır qoyun, inək*”?

Bu günkü dərslərimiz yazla həsr olunub. Yaz ilin dörd fəslindən biridir. Yazın gəlişini

xalqımız “Novruz” bayramı kimi çox təm-taraqqlı bayram edir. Novruzda evlər və həyətlər təmizlənir, şəkərbura, paxlava, qoğal bişirilir, yumurta boyadılır, səməni qoyulur. Buna oxşar bayramı rus xalqı da keçirir və “Maslenitsa” adlanır.

İndi öyrənməliyik ki, yazda təbiətdə nələr baş verir. Bu məqsədlə biz sizinlə Abdulla Şaiqin “Yaz” şerini təhlil edərək əzbərləyəcəyik.

3. Əvvəlcədən evdə icra olunmuş “Şəhərdə yaz” mövzusuna aid şagirdlərin çəkmiş olduqları rəsmləri təhlil etmək, cansız təbiətdə baş verən prosesləri üzə çıxarmaq. Müşahidələr əsasında söhbətlər aparmaq.

M. – Sizcə, yaz haqqında danışmağımız erkən deyilki? Axı çöldə soyuqdu, yerdə hələ qar var, şəhərə bəlkə hələ yaz gəlməyib. Sizə evdə icra etmək üçün yazın gəlişini müşahidə edib, ona aid rəsm çəkmək tapşırılmışdı.

– Gəlin baxaq görək, siz nə görə bilirsiniz. Günün uzunluğu necə dəyişib? Günəş, səma necədir? Günün uzanması insanın əhval-ruhiyyəsinə necə təsir edir?

– Havanın temperaturu necə dəyişib (qışla müqayisədə)? Havanın temperaturunun yüksəlməsi nəyə səbəb olur? Qar dəyişilibmi? Qar hara yox olub gedir? Torpaqda nə baş verir? Qar olmayan yer örtüyü nədir? O ilk öncə özünü harada göstərir? Qar haralarda birinci olaraq əriyir? Necə olur ki, yağış yağır, şimşək çaxır?

Siz buz salxımları, damcıları, daşqınlar barədə nə deyə bilərsiniz?

– Çaylarda, göllərdə nələr baş verir (qışla müqayisədə)? Güclü yağış və daşqın nədir?

M. – Əhsən uşaqlar, siz çox diqqətcilsiniz, müşahidə edərək yazın xüsusiyyətlərini deyə bilərsiniz. İndi gəlin yadıma salaq görək, yaz ayları hansılardır? (Lövhədən vərəqlər asılır. Sarı vərəqə – MART, göy vərəqə – APREL, yaşıl vərəqə isə – MAY yazılmışdır).

4. Mətn üzrə iş. Abdulla Şaiq “Yaz” şeri.

M. – İndi bizə lazımdır ki, sizinlə bir yerdə yaz aylarına məxsus əlamətləri müəyyən edək. Bunun üçün də Abdulla Şaiqin “Yaz” şerini cərgə üzrə oxuyaq.

Hər bir cərgə misralardakı fikri öz sözləri ilə deməlidir. Misralar bir-birindən nə ilə fərqlənir?

M. – Sizcə, yazda hansı işlər görülür? Təbiətdə hansı dəyişgənlik baş verir? (Mətn üzrə söhbət).

– Sizcə, mən ayların adına müxtəlif rəngləri təsadüfənmi seçmişəm?

Mart – işıqlı yaz, sarı kartoçka.

Aprel – sulu yaz, göy kartoçka.

May – yaşıl yaz, yaşıl kartoçka.

5. Şəkillər üzrə iş.

M. – İndi bizim çox mürəkkəb və maraqlı tapşırıqlarımız var. Sizin qarşınızda üç məşhur rəssamın tabloları vardır (İ.İ. Levitan “Matr”. İ.S. Ostrouxov “Erkən yaşıllıq”. İ.İ. Levitan “Böyük su”), müəyyən etmək lazımdır ki, hər tabloda hansı aylar təsvir olunmuşdur..

– Necə başa düşürsünüz, hansı əlamətlərə görə?

– Tablolara baxarkən, nə hiss edirsiniz. Onlar sizdə hansı hisslər oyadır?

– Tablolarda hansı rənglərdən istifadə olunub? Siz hansı tablodakı mənzərədə olmaq istəyərdiniz və nə üçün?

6. Musiqi əsərinin dinlənilməsi və müzakirəsi (Fikrət Əmirovun “Bahar gəlir”, yaxud Ramiz Mirişlinin “Bayram axşamlarında” (sözləri Fikrət Qocanıdır) və yaxud Cahangir Cahangirovun “Uşaqlar, ay uşaqlar” (sözləri Zeynal Cabbarzadənin), “Yaz günləri” (sözləri Mirzə Ələkbər Sabirindir)). [2].

M. – Yazda hansı səslər eşidilir?

– Yaz musiqisi necə olur?

– Bayramlarda hansı xarakterli rəqslər ifa olunur?

- “Yaz günləri” mahnısının xarakteri necədir?
- İndi biz Fikrət Əmirovun “Bahar gəlir” musiqisini dinləyəcəyik.
- Siz nə hiss etdiniz? Siz hansı mənzərəni gördünüz?
- Musiqini necə təsvir etmək olar?
- Hansı alətlər çalınırdı?
- “İnnabi” rəqsinin xarakteri necədir?
- Rəssamların, yazıçıların, bəstəkarların yaz təsvirləri oxşardımı?
- Sizcə, yaz insanlarda hansı hissləri oyadır?

7. Sərbəst iş.

M. – İndi mən yoxlamaq istəyirəm ki, siz yeni materialı necə mənimsəyibsiniz, bunun üçün də sizə sərbəst işlər verilir.

1-ci cərgə. Xalq arasında hansı aylar belə adlandırılır: Novruz, dolaşa, tozlanma (ağacın), daşqın, buzun əriməsi, səməni.

2-ci cərgə. Uyğun gələn sözlər tap.

Yazda havanın hərarəti _____, ona görə də qar _____, ilk _____ yaranmağa başlayır. Günəş _____ isidir, səma aydın və _____ olur. Günlər _____.

3-cü cərgə. Xalq arasında nəyə görə belə deyilir? Yaz və payız – havanın səkkiz günü.

Aprel – su ilə, may ot ilə.

Mart – öz ilıq istisi ilə,

Aprel maydan soyuq, martdan isə istidir.

May meşəni bəzəyir, yayı qonaq gözləyir.

(Kollektiv şəkildə yoxlama).

8. Dərsin yekunlaşdırılması.

M. – Bizim dərsimiz başa çatdı. Gəlin yadıma salaq, bu gün biz yeni nəyi öyrəndik? Dərsdə nə xoşunuza gəldi? Nəyi dəyişmək istərdiniz?

II. Fənn: “Həyat bilgisi 4” [3].

Standart: 1.1.1., 2.4.1., 4.1.2.

Mövzu: Qida zəhərlənməsi.

Məqsəd: Qida zəhərlənmələrinin səbəblərini izah edir. Qidanın hazırlanma və saxlanma qaydalarını sadalayır.

İnteqrasiya: Azərbaycan dili: 1.2.1., 1.2.2.;

Riyaziyyat: 4.1.1.;

Fiziki tərbiyə: 1.1.3., 1.2.4.

Dərsin tipi: İnduktiv

İş forması: Kollektivlə iş, kiçik qruplarla iş

Üsullar: beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: İKT, iş vərəqləri, dərslik, elektron lövhə, resurslar.

Motivasiya: Uşaqlar, təsəvvür edin ki, uşaq qarnında olan ağrıdan şikayətlənir. Bu ağrılar hansı səbəbdən ola bilər? Şagirdlərin fikirləri dinlənilir.

- Qida zəhərlənmələrinin əlamətləri hansılardır?

- Hansı qidadan insan zəhərlənə bilər?

Tədqiqat sualı: Qida zəhərlənmələrindən özümüzü necə qoruya bilərik?

Şagirdlərin tədqiqat sualına dair fərziyələri lövhədə qeyd olunur.

İnformasiya mübadiləsi. Qida zəhərlənmələri haqqında nə öyrəndik? Bu vəziyyətdə olan insanlara necə kömək edilməlidir?

İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. İstehlakçı müəyyən bir qidanı alan zaman onun üzərindəki tarixə baxmalıdır. Gigiyenik qaydalara əməl edilmədən hazırlanan qidalar çox vaxt insan həyatı üçün təhlükə törədir.

Mağazadan qida məhsulları alan zaman üzərindəki tarixə diqqət yetirməliyik. Hazırlanma və saxlanma qaydaları pozularsa qida zəhərlənmələri baş verər. Gigiyenik qaydalara da riayət olunmalıdır.

Dərsləklə iş aparılır. Mövzuya diqqət yetirilir. Şagirdlərlə birlikdə nəticə çıxarılır.

Qrup işləri: şagirdlər 3 qrupa ayrılır.

I qrup

Mağazadan (ərzaq) qida məhsulları alan zaman zəhərlənmədən qorunmaq üçün nəyə diqqət yetirəcəksiniz?

II qrup

Kimsə qidadan(yeməkdən) zəhərlənib. Ona necə kömək edəcəksiniz?

III qrup

Hansı əlamətlərinə görə qidanın (ərzaq məhsulunun) yararsız olduğunu bilərsiniz?

Nəticə: Müəllim şagirdlərlə birlikdə tədqiqat sualına və fərziyyələrə qaydır. Qida zəhərlənmələri onun hazırlanma və saxlanma qaydaları pozulduqda baş verir. Zəhərlənməni müəyyən əlamətlərə görə müəyyən etmək olar: qarnında ağrılar, qusma və s. Bu zaman təcili yardıma müraciət etmək lazımdır.

Ev tapşırığı: Qida zəhərlənməsinin səbəbləri haqqında məlumat hazırlamaq, qiymətləndirmə aparmaq və bununla da dərs yekunlaşır.

Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq, deyə bilərik ki, ibtidai siniflərdə fənlər arasında əlaqələrin tətbiqi ümumi didaktik məqsədi pozmur və təlimə marağın yüksəldilməsinə, idrak fəallığının inkişafına köməklik edir.

İbtidai siniflərdə tədris fənləri arasında əlaqələrin tətbiqi uşağın ümumi bacarıqlarının, onun təfəkkürünün, müşahidəçiliyinin, assosativ təxəyyülünün, həm də iradə və estetik duyğularının inkişafına köməklik edir.

Ədəbiyyat

1. İsmayilov, R.Ə. Azərbaycan dili. Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün dərslik. / Rafiq İsmayilov, Ülkər Nurullayeva, Şəhla Zahidova, İradə Bayramova, Aysel Xanaliyeva, Könül Məhyəddinova – Bakı: Altun kitab, – 2023. – 208 s.
2. Rəcəbov, O.M. Musiqi - 4. Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün dərslik. / O.M. Rəcəbov, N.K.Kazimov, O.S.İmanova. – Bakı: Təhsil, – 2020. – 72 s.
3. Mehdiyeva, G.Ə. Həyat bilgisi. Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün dərslik. / G.Ə.Mehdiyeva, B.Ə.Kərimova. – Bakı: Aspoliqraf, – 2021. – 103 s.
4. Cəlilova, Y.Q. Təsviri incəsənət-4. Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün dərslik. / Y.Q.Cəlilova, K.Ə.Cəfərzadə. – Bakı: “Bakınəşr”, – 2021. – 72s.
5. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и общеобразовательная функция оценки учения школьников: Экспериментальная пед. исслед. / Ш.А.Амонашвили. – Москва: НИИ ОПВ АПН, –1980. – 154 с.

ВОЗМОЖНОСТИ СОВМЕСТНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Пирвердиева Гойчак Испандияр кызы
Резюме

В статье отмечается, что на уровне начального образования такие предметы, как «Родной язык», «Математика», «Жизненные знания», «Информатика», «Иностранный язык», «Изобразительное искусство», «Технология», «Музыка». Студентам

предлагаются «Физическое воспитание». Для творческого учителя нет никаких препятствий для интеграции этих предметов. Учитель, обладающий умелым, творческим мышлением и аналитическими способностями, может смотреть на окружающую среду и ее компоненты с нескольких сторон.

Основной задачей учителя должно стать создание психологических условий для активного приобретения учащимися умения создавать взаимодействие между разными предметами.

Уроки по времени, отведенному на реализацию межпредметных связей – уроки, на которых между предметами создаются механические связи; междисциплинарные занятия; интегрированные уроки; разделены на 4 группы в виде мини-уроков. В соответствии с этим он также показал несколько примеров уроков.

POSSIBILITIES OF RELATED TEACHING OF SUBJECTS IN PRIMARY CLASSES

Pirverdiyeva Goycaq İspandiyar

Summary

It is mentioned in the article that at the primary education level, subjects such as "Mother language", "Mathematics", "Life knowledge", "Informatics", "Foreign language", "Fine arts", "Technology", "Music", "Physical education" are offered to students. is taught. There is no obstacle for the creative teacher to integrate these subjects. A teacher with a skillful, creative thinking and analytical ability can look at the environment and its components from several directions.

The main task of the teacher should be to create psychological conditions for students to actively acquire the ability to create interaction between different subjects.

Lessons according to the time allocated to the implementation of interdisciplinary relationships - lessons in which mechanical relationships are created between subjects; interdisciplinary classes; integrated lessons; divided into 4 groups as mini-lessons. In accordance with this, he also showed several lesson examples.

Rəyçilər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor Ş.T. Tağıyev

Ümumi pedaqogika kafedrasının 28 dekabr 2024-cü il tarixli iclasın 06 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 11 fevral 2025-ci il